

A portrait of Anton Reinhard Falck, an elderly man with light-colored hair, wearing a dark coat and a white cravat. A gold star-shaped medal is pinned to his chest. The background is a dark, textured brown.

DONALD HAKS

**TUSSEN
VERLICHTING
EN REVOLUTIE**

*Anton Reinhard Falck
1777-1843*

Tussen Verlichting en Revolutie

Tussen Verlichting en Revolutie

Anton Reinhard Falck 1777-1843

DONALD HAKS

Hilversum
Verloren
2023

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door de zeer gewaardeerde financiële steun van de Stichting ANV Fondsen, de J.E.Jurriaanse Stichting, de Dr. C. Louise Thijssen-Schoute Stichting en de Stichting Professor van Winterfonds.

J.E. Jurriaanse®

Stichting
Professor van Winter
Fonds

Afbeelding op het omslag: Falck door Jan Adam Kruseman, 1837.
Centraal Museum, Utrecht.

© 2023 Donald Haks
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 9789464550788

Omslagontwerp en opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Woord vooraf	7
1 Vroege jeugd, vader Otto Willem en familie	13
Vader Otto Willem	13
School en ideeën over opvoeding	18
Familie	26
Nogmaals vader Otto Willem	30
2 Klassieken en Kant	32
Latijnse school en Athenaeum Illustre	32
Kantiaanse gedachten	39
Genootschappen en andere gezelschappen	48
Vriendschap	53
Een praktische levensfilosofie	58
3 Reizen	62
Parijs	63
Grand Tour door Duitsland	68
Spanje	73
Langs de Rijn	83
Denemarken en Zweden	85
Kosmopolitisme	86
4 Revolutie en vaderland	89
Revolutie	89
Vaderland	105
5 Op de voorgrond	119
‘Eene hand uit te steken bij de slooping van het groote rijk’	119
November-december 1813	126
Herinnering	142
6 De koning en de secretaris van staat	151
Secretaris van staat	151
Het Verenigd Koninkrijk	152
Grondwet	158
De secretaris van staat aan het werk	164

	Inlichtingen en pers	168
	Politiek vluchtelingen	172
	Een ongevraagd politiek advies	178
7	Beheerste emotie en persoonlijke crisis	185
	Familieperikelen	187
	Aken en veertig jaar lijden aan jicht	189
	Huwelijk te Rongy	198
	Verwijdering als secretaris van staat	206
8	Economisch liberaal, sociaal conservatief en cultureel verlicht	212
	Maatschappijbeeld	212
	Persoonlijke stijl in de Belgische contacten	231
	Vrienden en ministerschap	236
	De geest van de eeuw	241
9	Verlichte diplomatie	248
	1 Bryanston Square	248
	Een handelspolitieke ambassade	252
	Representatie en societyleven. Reis naar Italië	271
10	De generatie die faalde	277
	Zorgen aan het eind van de jaren twintig	277
	Augustus 1830-mei 1832	280
	De emotionele factor	293
	Diplomatieke stijl	299
	Au revoir à la restauration	304
11	Zelfonderzoek op Huis ter Noot	308
	Ongemakkelijke jaren	308
	Moraal, familie en vrienden	313
	Rondgang door de bibliotheek	320
	Examen de conscience	329
12	Finale	342
	Wien wie es ist	342
	België, het tweede vaderland	349
	Nederland, het lieve vaderland	361
	Het einde	365
	Slotbeschouwing. De nalatenschap van een buitenstaander	375
	Bijlage. Genootschappen, instellingen en onderscheidingen	390
	Bronnen en literatuur	393
	Personenregister	414
	Dankwoord	423

Woord vooraf

Anton Reinhard Falck is bekend als gangmaker van de Amsterdamse omwenteling in 1813 en als een van de bouwers van het koninkrijk van Willem I. Maar tevens was hij een man met een levensproject.

Als scholier (hij werd geboren in 1777) kreeg hij ethische vragen ter overdenking, oefende in discipline en emotionele zelfbeheersing en als student verdiepte hij zich in de filosofie van de Verlichting. Kant werd zijn studieobject en met een verhandeling over deze Duitse filosoof sloot hij zijn studie af. Kort daarna, rond 1800, stelde hij voor zichzelf een levensfilosofie op. Hij droeg zichzelf op zich te vormen tot een redelijk mens, onbevooroordeeld in zijn meningen en in staat zich te verplaatsen in de belangen en positie van een ander. Hij moest tolerant zijn, vooral waar het geloofsverschillen betrof. Ook moest hij zich dienstbaar opstellen, zijn persoonlijk belang ondergeschikt maken aan hogere belangen. Zijn levensvisie was als een opdracht. Zij was zijn moreel kompas. En ook zijn persoonlijke gids. Ernaar te leven vatte hij, tot aan zijn dood in 1843, op als een morele plicht.

Hij leefde in de tumultueuze tijd van het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw. Revolutie en oorlog zetten Europa op zijn kop. Niets leek meer zeker en veilig. Eeuwenoude waarden, tradities en instellingen stonden ter discussie of werden afgeschaft. In die omstandigheden groeide de jonge Anton Reinhard Falck op, moest hij zijn weg zien te vinden en een koers bepalen. Een rustig plekje voor zichzelf heeft hij niet gezocht. Hij was reislustig. Als achttienjarige verbleef hij in 1795-1796 een half jaar in het toen nog revolutionaire Parijs. Rond zijn dertigste had hij ook Duitsland, Spanje, Denemarken en Zweden verkend. Hij had de les geleerd dat reizen en de kennismaking met vreemdelingen de eigen horizon verruimen en eenkennigheid tegengaan. Een kosmopolitische kijk op de wereld, die vroeg om het overbruggen van verschillen tussen naties en culturen, werd hem eigen.

Zijn loopbaan zocht hij in het landsbestuur en de diplomatie. Hij maakte naam als hoofdrolspeler in Amsterdam in de omwenteling van 1813 die een eind maakte aan de Franse overheersing door Napoleon en het begin inluidde van de Nederlandse monarchie. Willem I benoemde hem in de hoge functie van secretaris van staat, de scharnier tussen vorst, ministers en buitenwereld. Vervolgens was hij tussen 1818 en 1824 minister van publiek onderwijs, nationale nijverheid en koloniën. Hij was groot voorstander van de vereniging in

1815 van Nederland en België in één koninkrijk. Veel verwachtte hij van dit samengaan. Noord en Zuid zouden van elkaar kunnen profiteren en hun blikveld kunnen verruimen. De vereniging kwam tegemoet aan zijn kosmopolitische visie, het was voor hem een Verlichtingsproject. De Belgische afscheiding van 1830 ervoer hij als een grote teleurstelling. Toen was hij inmiddels zes jaar ambassadeur in Londen. Aan het einde van zijn loopbaan zou hij terugkeren naar Brussel als eerste gezant van Nederland in het onafhankelijk geworden België. Daar zou hij werken aan de verzoening tussen de twee buurlanden.

Falck had, nationaal en internationaal, een goede naam als minister en diplomaat. Ook stond hij bekend als ‘verlicht’, een kenner en aanhanger van ideeën uit de Verlichting. Hij bewoog zich gemakkelijk in internationaal gezelschap, geholpen door een grote talenkennis. Hij was zeer belesen op het gebied van de Europese letteren en had een voorliefde voor de klassieke cultuur. Hij hield van de omgang in de gecultiveerde kringen van de bovenlaag van de samenleving. Maar tegenslagen en teleurstellingen maakte hij ook mee. Willem I waardeerde weliswaar zijn capaciteiten, maar zijn kritische opstelling in de regering vond hij een obstakel. Falck werd weggepromoveerd naar de ambassade in Londen. In de jaren dertig zag hij in hernieuwde revolutie en in hoog oplopende nationale emoties een mislukking van de Verlichting. Als gezant in België hervond hij zich en smaakte hij het genoeg van veel waardering, vooral aan Belgische kant. In 1843 overleed hij in Brussel.

Is Falck een biografie waard? Past hij in de rij van staatslieden uit deze tijd aan wie recent een biografie is gewijd, zoals Schimmelpenninck, Van der Goes, Gogel, Van Hogendorp, Van den Bosch, Willem I, Willem II, Donker Curtius en Thorbecke?¹ Daarvoor zijn inderdaad redenen. Ten eerste speelde Falck een actieve en invloedrijke rol in de ontwikkeling van de Bataafse Republiek naar de monarchie van na 1813. Zijn plaats in het hart van de regering van Willem I maakte hem tot een vormende figuur van het nieuwe koninkrijk. Door zijn grote inzet voor de vereniging van Nederland en België en in het algemeen zijn kosmopolitische levenshouding was hij bovendien tamelijk uniek. Ten tweede wilde hij zijn leven inkleden naar zijn levensvisie. Een levensfilosofie als zodanig is niet uitzonderlijk. Veel mensen laten zich leiden door ideële of religieuze motieven of door een praktische levensopvatting. Maar het komt niet vaak voor dat we kunnen nagaan hoe iemand vanaf jeugdige leeftijd in een zeer woelige tijd zich liet leiden door min of meer samenhangende principes. De invloed van ideeën op handelingen is altijd lastig vast te stellen, maar inzicht daarin mag men van deze biografie over Falck verwachten.

Een biografie van Falck moet betrekking hebben op zowel zijn privé- als zijn publieke leven. In zijn levensfilosofie maakte Falck namelijk geen onderscheid. Redelijk, tolerant en dienstbaar moet men niet alleen zijn voor de bui-

1 Zie voor auteurs en titels van deze biografieën de literatuuropgave achterin dit boek.

tenwereld, maar ook in de binnenwereld van familie en vrienden. Er is nog een reden het licht op Falck als privé- en als publiek persoon te laten schijnen. In een tijd van revolutie en oorlog bleken principes en overtuigingen vaak aanzienlijk minder waard dan in het vooruitzicht was gesteld. Snel veranderende omstandigheden en het toenemend belang van publieke opinie werkten wendbaarheid van publieke figuren in de hand. Hoe stelde Falck zich in dit opzicht op? Dat er een samenhang bestaat tussen privé- en publiek leven valt makkelijk te begrijpen, maar is door gebrek aan persoonlijke gegevens vaak moeilijk aantoonbaar. Voor Falck is in dit opzicht de beschikbaarheid van persoonlijke bronnen betrekkelijk gunstig.

Van een biografie mag worden verwacht dat die de hoofdpersoon beschrijft en typeert, motieven en opvattingen aanwijst, optreden in kaart brengt en zo mogelijk de belevingswereld van de beschreven persoon schetst. Maar meer afbakening is nodig om de biografie niet onnodig te laten uitdijen. Daarom wordt aan drie globale thema's speciale aandacht geschonken. Het eerste thema gaat uit van de levensfilosofie van Falck. Zijn principes waren ingebed in bredere opvattingen over tal van aspecten, zoals over de natuur van de mens, de loop van de geschiedenis, de inrichting van de staat, de relatie tot andere, ook niet-Europese, volkeren, de aanpak van diplomatieke geschillen en nog meer. Zijn levensfilosofie was dus deel van een breed en omvattend wereldbeeld. Kennis van dat – veelal impliciete en niet steeds even precieze en niet altijd consistente – wereldbeeld kan het inzicht in de achtergrond en de samenhang van zijn opvattingen en acties vergroten en laten zien hoe hij reageerde op de grote veranderingen in zijn tijd. Falcks levensfilosofie en wereldbeeld vormen een eerste afbakening van deze biografie. Hoe luidde zijn levensfilosofie, wat was zijn algemene wereldbeeld en hoe maakte hij van beide gebruik, persoonlijk en als publieke figuur, in een tijd van revolutionaire verandering en oorlogsgeweld?

Een tweede thema sluit hier op aan. Een wereldbeeld betreft niet alleen opvattingen, aannames en normen, maar ook de houding en de stijl van optreden ten opzichte van concrete verschijnselen in de wereld. Falck moest zich een manier van werken en optreden aanmeten als minister en als diplomaat. Nu is bekend dat koning Willem I er niet de man naar was anderen veel ruimte te geven. Ook de sfeer in het koninkrijk – in ieder geval in regeringskringen – was er niet bepaald een van experimenten, daarvan waren er genoeg geweest, maar eerder van consolidatie van de na de omwenteling van 1813 tot stand gekomen monarchie. Toch stonden de stijl van een minister en zijn aanpak van werken nog betrekkelijk open voor vormgeving. Voor welke aanpak koos hij? Voor die van de 'bureauman', de zoeker naar compromissen of de opinielider? Hoe stond hij tegenover pers en publieke opinie? En volgde hij als diplomaat zijn norm van rede en redelijkheid letterlijk of golden bij diplomatieke geschillen toch andere normen? Politiek, diplomatie, bestuurlijk en ambtelijk functioneren van Falck komen dus aan de orde, maar vooral als houding en stijl. Dat is de tweede afbakening die heeft plaatsgevonden.

Het derde thema betreft de historische context van het leven van Falck. Zoals de titel van deze biografie aangeeft, worden Verlichting en revolutie gezien als historische krachten die zijn leven in sterke mate hebben bepaald. De achttiende eeuw is de eeuw van de Verlichting genoemd. Ontwikkelde mensen benadrukten graag in een ‘verlichte eeuw’ te leven. Daarmee bedoelden zij een nieuwe visie op natuur en cultuur als gevolg van wetenschappelijke ontdekkingen en kennismaking met niet-Europese volkeren. Ook had kritiek op de vroegere godsdienstoorlogen geleid tot nieuwe pleidooien voor geloofstolerantie. Kritische zin is dus een typerend kenmerk van de Verlichting. Maar een samenhangend systeem van ideeën is de Verlichting niet. Er bestaan vele visies op de Verlichting.² Er zijn ‘verlichte’ ideeën over bijvoorbeeld bestuur, religie, wetenschap, niet-Europese volkeren. Ook is gesteld dat in Verlichting niet zozeer de inhoud van ideeën moet worden gezocht, maar een nieuwe manier van denken. Of opgevat moet worden als een nieuwe wijze van communiceren, zoals eind achttiende eeuw in de vele opkomende genootschappen. Eveneens is gebleken dat ‘verlicht’ en ‘conservatief’ bij heel wat auteurs samengingen. Wat heeft Falck onder Verlichting verstaan en welke andere kennisbronnen gebruikte hij?

Revolutie was net als Verlichting een grote factor in Falcks leven. De Franse Revolutie was ver weg, maar het nieuws daarover drong uiteraard tot hem door. Dat gebeurde met de revolutie zelf ook. De Bataafse Revolutie van 1795 bezegelde het einde van ruim tweehonderd jaar Nederlandse Republiek, vervangde de federale staat door een eenheidsstaat, hief de dominantie van de protestantse kerk formeel op, maakte een eind aan een op voorrechten gebaseerde oligarchie en opende deuren naar politieke participatie van grotere groepen uit de bevolking. Althans dat waren doelen, maar de praktijk bleek moeilijk. Wisselingen van regime volgden elkaar op tot het koninkrijk van na 1813 stabiel bleek te zijn. Maar wat bij wet werd vernieuwd en vastgelegd, werkte vervolgens vaak anders dan bedoeld. Oude gewoontes bijvoorbeeld bleken niet zelden een taai leven te hebben. Revolutie bracht niet alleen vernieuwing, maar ging ook gepaard met geweld en plundering, schaadde mensen in hun dagelijks bestaan, confronteerde hen met vreemde bezetters en maakte de toekomst onzeker. Uit deze dreiging kwam de grote vrees voort voor elke volgende revolutie of oorlog. Van inwoners van welk land in Europa dan ook werd dus in de decennia rond 1800 veel gevraagd om zich staande te houden. Hoe stelde Falck zich op tegenover de revolutie aan het eind van de achttiende eeuw, de veranderingen van regime en de dreiging van elke volgende revolutie?

Verlichting en revolutie waren in Falcks leven constant aanwezig. Natuurlijk speelden meer invloeden en persoonlijke motieven mee. Zij worden in deze biografie beslist niet vergeten. Maar hoe in het bijzonder Verlichting en revolutie op Falck inwerkten, is een belangrijk thema.

² Porter, *Enlightenment*; Outram, *Enlightenment*; ‘Alles is verlicht’; Velema, ‘Enlightenment against Revolution’.

Een dergelijke biografie kan alleen worden geschreven als de historische bronnen voorhanden zijn waarin de hoofdpersoon zijn visie, indrukken en gevoelens uit. Dat wil zeggen persoonlijk historisch materiaal, waarin Falck over tal van onderwerpen in gesprek is met zichzelf en met diverse personen.³

Falck heeft een omvangrijk persoonlijk archief nagelaten. Daarin bevinden zich brieven die door hem zijn ontvangen. Verder verschillende reisverslagen, enkele dagboeken, cahiers met notering van losse gedachten, titels van te lezen of gelezen boeken en verder is in zijn archief veel divers materiaal te vinden van bewaarde rapporten, door Falck geschreven versjes tot losse krabbels. Aparte vermelding verdienen zijn memoires. De grens tussen deze vanuit zijn persoonlijke ervaring geschreven herinnering aan de tijd waarin hij leefde en een autobiografie, waarin de persoonlijke beleving van een leven overheerst, is bij Falck vloeiend. De lezer moet uiteraard bedacht zijn op de vertekening die egodocumenten vaak eigen is. Falck was inderdaad in zijn memoires, geschreven toen hij tussen de vijftig en zestig jaar oud was, niet vrij van bewust of onbewust aangebrachte beeldvorming over zichzelf. Zijn brieven, reisverslagen en dagboeken zijn spontaner geschreven. Zijn stijl en toon daar laten een vrijere pen zien dan zijn gestileerde memoires. Daarin presenteerde hij zichzelf aan een publiek. Hoewel hij verzekerde dat zijn memoires niet geopenbaard mochten worden, zijn er voldoende aanwijzingen om te geloven dat hij ervan overtuigd was dat zij eens publiek zouden worden.⁴

Na voltooiing van zijn memoires heeft Falck volgens eigen mededeling een deel van zijn archief vernietigd. Niet bewaard is veel van het ambtelijke materiaal dat hij bij het opstellen van zijn memoires had gebruikt. Het gemis daarvan is niet groot, aangezien rapporten en andere officiële stukken gemakkelijk elders gevonden kunnen worden. Wel te betreuren is dat hij veel van de aan hem gerichte brieven van familie, vrienden en bekenden aan de vergetelheid heeft prijsgegeven. Tegenover dit verlies staat dat diverse ontvangers van Falcks brieven zorgvuldiger zijn geweest. Daaraan danken we dat door hem verstuurd brieven in soms volledige reeksen bewaard zijn gebleven. Belangrijk is de met buitenlanders gevoerde correspondentie, vooral met Lord en Lady Holland in Engeland en met zijn beschermeling en latere vriend uit België, Adolphe Quetelet. Tegenover hen uitte Falck zich nog wel eens vrijer dan in zijn Nederlandse correspondentie. Dankbaar is gebruik gemaakt van historisch materiaal in particulier bezit. Zo bleek een aantal van door hem als kind gelezen jeugdboeken te achterhalen. Verder is de gelegenheid het familiearchief Fabius te raadplegen, tot dusverre alleen bekend uit een publicatie uit 1912, van groot belang geweest om de daadwerkelijke rol van Falck en

3 Te Velde, 'Egodocumenten en politieke cultuur', met aandacht voor Falck.

4 *Gedenkschriften*, ix-xxv, over Falcks memoires en hun editie. Over het genre van de egodocumenten Dekker, *Egodocuments and history* en daar genoemde literatuur.

zijn vriend Jan Fabius bij de omwenteling van 1813 in Amsterdam opnieuw te overwegen. De familie Fabius ben ik daarvoor erkentelijk.

Van grote waarde is een aantal bronnenuitgaven.⁵ Falcks neef Otto Hora Siccama gaf in de negentiende eeuw een belangrijke selectie van particuliere brieven van Falck uit als ook een kleine greep uit diens ambtelijke brieven. H.Th. Colenbrander verzorgde in 1913 de editie van de memoires waaraan hij een ruime keuze van documenten uit het archief van Falck toevoegde. Er is voor deze biografie verder van veel archiefmateriaal gebruik gemaakt. Er is niet naar gestreefd de bij wijze van spreken ‘laatste’ brief van Falck in het binnen- en buitenland op te sporen. Maar deze biografie berust wel op het belangrijkste en grootste deel van zijn schriftelijke nalatenschap. De aard daarvan – de memoires, brieven, aantekenboeken, reisverslagen, notities e.d. – was bij uitstek geschikt om het levensverhaal van Falck in zijn privé- en publiek leven te schetsen. Falck schreef meestal in het Nederlands. Soms bediende hij zich in brieven aan familie of kennissen van het Frans, maar dat toch vooral in zijn correspondentie met buitenlanders en in zijn diplomatieke werk. Franse citaten zijn, waar dat behulpzaam kan zijn, van een vertaling of uitleg voorzien.

Het is de eerste keer dat een volledige biografie van Falck verschijnt. Plannen in de negentiende eeuw een biografie aan hem te wijden, zijn niet van de grond gekomen. Het lange tijd niet openbaar zijn van het archief van Falck was een beletsel. In de jaren veertig van de vorige eeuw heeft J.C.H. de Pater enkele publicaties aan Falck gewijd ter voorbereiding van een biografie. Die bleef onvoltooid. Ook C. Smit, auteur van een boek over de conferentie van Londen, waar Falck Nederland vertegenwoordigde in de onderhandelingen over de scheiding van Nederland en België, liet een manuscript voor een biografie na.⁶ Belangrijk is de biografie tot en met 1813, het zesendertigste levensjaar van Falck, door D. van der Horst uit 1985.⁷ Zijn en mijn aanpak verschillen van elkaar. Maar zijn secuur uitgevoerde werk kan ook veertig jaar later nog met vrucht worden geraadpleegd.

Dit is een biografie over de ambitieuze Anton Reinhard Falck, ontwikkeld en van veel talenten voorzien, geïnspireerd door de nieuwe ideeën uit de Verlichting, die meende dat de ramen van Nederland wel eens geopend mochten worden en de horizon verlegd. Zijn levensfilosofie was zijn levensproject. Hij nam vooruitgang waar, maar aan het eind van zijn leven moest hij ook teleurgesteld concluderen dat menig ideaal geen werkelijkheid was geworden.

5 *Brieven en Ambts-brieven; Gedenkschriften.*

6 UBL De Pater; NA Smit.

7 Van der Horst, *Van republiek tot koninkrijk.*

I Vroege jeugd, vader Otto Willem en familie

In zijn memoires keek Anton Reinhard Falck terug op zijn jeugdijaren.¹ Hij schreef over zijn jeugd op de manier waarop hij van de gehele terugblik op zijn leven verslag deed: feitelijk, onderkoeld oordelend en vanuit zijn persoonlijke ervaring. Zo vertelde hij over het huisonderwijs door zijn ouders en over de schooltjes die hij bezocht. Hij wijdde uit over het ambitieuze programma van de Franse school in Amsterdam en hoe dat zijn eerzucht prikkelde. Toen hij bijna twaalf jaar oud was verloor Anton zijn twee jongere broertjes. Ruim een jaar later overleed zijn moeder. Vanaf dat moment kwam de opvoeding aan op zijn vader en het is daarom begrijpelijk dat die een grote rol voor hem heeft gespeeld. Zijn vader was door zijn loopbaan bij de Verenigde Oost-Indische Compagnie, door de kansen die hij ondanks moeilijke omstandigheden had weten te benutten en door zijn opgeruimd karakter, met een afkeer van alles dat zweemde naar uitersten, zijn voorbeeld. Anton schreef over hem in warme bewoordingen. Toch liet hij over zijn vroege jeugd veel over aan de verbeeldingskracht van de lezer. Gelukkig kunnen brieven, aantekeningen en een paar bewaard gebleven jeugdboeken zijn relaas aanvullen en het mogelijk maken ons een beeld te vormen van zijn vroege jeugdijaren.

Vader Otto Willem

Laten we eerst ingaan op het leven van vader Otto Willem (1738-1814).² Hij was de oudste zoon van Anton Reinhard Falck – de Falck van dit boek was dus genoemd naar zijn grootvader – die dienst deed in het Staatse leger, laatstelijk als kapitein-luitenant. In 1746 sneuvelde hij, vierendertig jaar oud, tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog in de slag bij Rocoux of overleed kort daarop als gevolg van zijn opgelopen verwondingen. Hij liet zijn vrouw, Angélique Richarde Marie de Flavard, samen met Otto Willem en nog twee jongere kinderen in behoeftige omstandigheden achter. Otto Willems moeder vestigde zich in Lochem. Om niet opgehelderde redenen kon zij Otto Willem niet zelf

¹ *Gedenkschriften*, 1-8. Falck was toen net vijftig jaar oud.

² *Gedenkschriften*, 51-59; Falck, 'Genealogie van het Oost-Friesch geslacht Falck'; Van Dulm, *Iman Falck*, verspreid veel informatie over Otto Willem Falck.

Afb. 1 Otto Willem Falck. In zijn vader zag Falck een voorbeeld door zijn laco-
nieke en uitersten mijden-
de levenshouding, maar hij
miste in hem systematiek en
princiële overweging. Va-
der Otto Willem volgde de
ontwikkeling en de loop-
baan van zijn zoon op de
voet. De verhouding van va-
der en zoon was wederzijds
bewonderend en hartelijk.
NA, collectie Falck.

grootbrengen. Hij kwam niet lang na het overlijden van zijn vader terecht in Utrecht waar zijn grootmoeder van vaders zijde, Constantia Margaretha Meinertzhagen, hem in huis nam. Zij had sinds 1743 al de zorg over de neef van Otto Willem, Iman Willem Falck. Diens ouders hadden hem vanuit Indië naar Utrecht gestuurd om het onderwijs aan de Latijnse school en de universiteit te volgen dat hem zou voorbereiden op een latere loopbaan. Enkele jaren later nam zij in 1751 ook een andere uit Indië overgekomen neef Falck, Otto Willem Philippus, onder haar hoede. De relatie van Otto Willem met zijn moeder is blijkbaar moeilijk geweest. Zij schreef hem in 1757 een wanhopig klinkende brief, waarin zij aangaf niet veel hoop te hebben op antwoord en het spijtig te vinden dat Otto Willem vóór zijn vertrek naar Indië haar niet vaarwel was komen zeggen. Met zijn grootmoeder zou Otto Willem juist een hartelijk en geregeld contact hebben. Vanuit Indië schonk hij haar, toen zijn verdiensten waren toegenomen, als dank voor haar goede zorgen een aanzienlijk bedrag, dat zij met de moeder van Otto Willem zou delen.³

³ NA Falck, inv.nr. 135 d.d. 9-8-1756 (wed. Falck-Flavard aan O.W. Falck), d.d. 14-10-1760 (wed. Falck-Meinertzhagen aan O.W. Falck en d.d. 28-10-1763, haar afscheidsbrief, ze overleed twee maanden later).

Grootmoeder Meinertzhagen was een vrouw die van aanpakken wist. Zij was afkomstig uit Keulen waar zij, een dochter uit een geslacht van patriciërs, was gehuwd met Otto Wilhelm Falck die uit een gegoede familie in Oost-Friesland afkomstig was. Zij trokken naar Utrecht waar zij een broer had wonen. Hun huwelijk was vruchtbaar, want zij kregen dertien kinderen, onder wie dus de vader van Otto Willem. In 1730 werd grootmoeder Meinertzhagen weduwe. Zij zag er geen probleem in naast haar eigen kinderschaar ook de zorg over de neven Iman Willem, Otto Willem en Otto Willem Philippus op zich te nemen. Zij leerde hen ‘gematigdheid, inschikkelijkheid, orde’, aldus Anton. Geld vormde in het geval van Otto Willem wel een probleem. Terwijl zijn neven keurig de Latijnse school en de universiteit zouden doorlopen, was de beurs te krap om Otto Willem ook die weg op te sturen. Hij kwam na zijn jeugd jaren als klerk op een notariskantoor terecht. Anton sprak van een sobere scholing van zijn vader. Maar een aantekenboek waarin Otto Willem de betekenis en afkorting van Latijnse termen en woorden had genoteerd, een in het Latijn geschreven inscriptie in een album amicorum en een tekenschrift suggereren dat het met die scholing nogal meeviel. Blijkbaar had Otto Willem zich via zelfstudie of particulier onderwijs bijgeschoold.⁴ Otto Willem kon het met zijn neef Iman Willem heel goed vinden. Toen deze na het voltooien van zijn universitaire studie naar zijn ouders in Indië terug zou gaan om daar voor de VOC werkzaam te zijn, stond Otto Willem erop hem te vergezellen. Op het VOC-kantoor in Amsterdam bleek dat Iman als onderkoopman met het schip Ameliswaert sloop kon gaan, zijn opleiding was een goede aanbeveling. Voor Otto Willem bleef als klerk zonder academische titel niet veel anders over dan een plaats als konstabelsmaat (hulp bij het geschut en de munitie aan boord). Hij toonde zich niet beledigd of uit het veld geslagen, maar stemde direct toe. Op 7 december 1756 vertrok de Ameliswaert van Tessel en meerde na een stormachtige reis op 15 juli 1757 aan op de rede van Batavia.

Daar ontfermde het netwerk van de familie Falck zich over hem.⁵ Diverse zoons en dochters van grootmoeder Meinertzhagen waren in Indië neergestreken. Het was hun in Utrecht niet steeds voor de wind gegaan. Financiële opspraak had hun positie daar moeilijk houdbaar gemaakt. De leidende kringen zagen in de familie Falck parvenu's. Daarom beproefden zij, als omweg om welvaart te verwerven, hun geluk in Indië.⁶ Zij vormden er een hechte groep. Johan Warnar Falck, oom van Otto Willem, hield zijn fami-

4 NA Hora Siccama, inv.nr. 35, opschrijfboek ‘Termini Technici’; NA Falck, inv.nr. 150 tekenschrift 1750; KB 129 G 36, Latijnse inscriptie in album amicorum, Hoegli 8-1-1760. Van een handgeschreven boekwerk uit 1749 met tekeningen over vestingbouw, KB 77 K 16, is de toeschrijving aan Otto Willem Falck twijfelachtig.

5 NA Falck-Warnar, inv.nr. 1838 d.d. 30-7-1757, 13-8-1757, 19-8-1757, 2-8-1757, 10-1-1758, 20-1-1758, 29-12-1758, 14-2-1760, 10-11-1760, correspondentie familie Falck in Indië m.b.t. Otto Willem Falck.

6 Van Dulm, *Iman Falck*, 37-38.

Anton Reinhard Falck maakte de turbulente tijd van het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw actief mee. Nieuwe ideeën, revolutie en oorlog zetten Europa op zijn kop. Eeuwenoude instellingen en praktijken gingen ten onder. Nieuwe vormen van staat en bestuur probeerde men uit. Maar men streefde geleidelijk ook naar orde en rust.

Falck was ambitieus. Hij werd geïnspireerd door de filosofie van de Verlichting. Persoonlijke vrijheid, redelijkheid, tolerantie, kosmopolitisme en dienstbaarheid werden zijn principes. Zij waren zijn bouwstenen voor de samenleving van de toekomst. Maar ook zijn persoonlijk moreel kompas. In 1813 speelde hij een grote rol in de overgang van de Franse overheersing onder Napoleon naar een opnieuw zelfstandig Nederland. Als minister was hij een van de bouwers aan de monarchie van Willem I. In het samengaan van Nederland en België in 1815 zag hij een middel de horizon van Nederland te verleggen en de ramen te openen.

Bleef Falck overeind in deze woelige tijd? Of bleek het moeilijk idealen in de praktijk te brengen? Zijn levensbeschrijving steunt op zijn brieven, reisverslagen, aantekeningen, dagboeken en memoires, waarin Falck met anderen en zichzelf in gesprek was.

Donald Haks is historicus en publiceerde eerder over Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw.

